

*til
videnskab*

*Nødvendigheden
formel tilgang til
Sprogvid*

Vikner, Sten. 2004. "Nødvendigheden af en formel tilgang til sprogvidenskab".
Magasinet Humaniora 2004 (2):12-16.

Inden for sprogvidenskaben er der to tilgange der er fremherskende i dag, den formelle og den funktionelle. Begge tilgange har mange tilhængere både på verdensplan og i Skandinavien, men i Danmark har interessen for den formelle tilgang hidtil ikke været særlig stor. Her er en formel sprogforskers bud på forskellen mellem de to tilgange.

Nødvendigheden af en formel tilgang til sprogvidenskab

Af Sten Vikner Foto: Nana Reimers

Både den formelle og den funktionelle tilgang beskæftiger sig med sproglig form, f.eks. en sproglig forms udtale, betydning eller placering i sætningen. Formel sprogvidenskab interesserer sig især for selve det sproglige udtryk, dvs. for sprogets interne strukturer. Funktionel sprogvidenskab interesserer sig især for den kommunikative funktion som et sprogligt udtryk har i verden udenfor sproget, dvs. for forbindelsen mellem sproget og eksterne forhold. Med et lån fra Newmeyer (1998) vil jeg formulere de to tilganges grundlæggende antagelser således:

- **Den formelle tilgang:** Sproglig form kan beskrives uafhængigt af kommunikativ funktion.
- **Den funktionelle tilgang:** Kommunikativ funktion kan være afgørende for sproglig form.

De to forklaringstyper

I et spørgsmål som: (1) Hvor vil David gerne bo? er stedsangivelsen hvor placeret i spidsen af sætningen i stedet for at stå på den „normale“ plads for stedsangivelse, nemlig efter hoved verbet bo (jf. at i f.eks. *David vil gerne bo i Århus* står steds-

angivelsen i Århus efter bo).

Her ville en funktionel sprogforsker typisk sige at stedsangivelsens placering i (1) skyldes at elementer med vigtig information kommer først i ytringen.

Som formel sprogforsker ville jeg påpege at det er en grundlæggende egenskab ved hvor ligesom ved andre hv-udtryk (f.eks. *hvem, hvad, hvorfor, hvordan, hvilke bøger, hvor mange bøger*) at de altid skal stå i spidsen af sætningen. Et objekt f.eks. har sin „normale“ plads efter verbet: *David har købt fem bøger*, men et objekt med hv- skal stå i spidsen af sætningen: *Hvor mange bøger har David købt?*

At det er en grundlæggende egenskab ved hv-udtryk at de skal stå i spidsen af en sætning, viser sig ved at det ikke kun gælder i spørgsmål, men også i f.eks. relativsætninger som i (2) eller såkaldt frie relativsætninger som i (3). Relativsætningen i (2) og den frie relativsætning i (3) er markeret med kantede parenteser:

- (2) Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom [hvor David bor].
(3) Anne vil gerne bo i nærheden af [hvor David bor].

Om placeringen af hvor i (2) ville en funktionel sprogforsker typisk sige at

fordi hvor og den ejendom refererer til det samme sted, hører de også sammen i sætningen.

Der er til gengæld ikke generel enighed blandt funktionelle sprogforskere om hvad der forårsager placeringen af hvor i (3), men det må i hvert fald være en anden kommunikativ funktion der er ansvarlig, end dem der citeres i forbindelse med (1), „vigtige elementer først“, og (2), „ting der hører sammen i verden, hører sammen i sætningen“. Hvor i (3) står nemlig hverken i spidsen af ytringen eller tæt på noget som det deler betydning med. Den funktionelle sprogforsker Talmay Givón (1990) foreslår at det er et historisk levn af den samme funktion som i (2) der er ansvarlig for placeringen af hvor i (3): Oprindeligt er hvor flyttet op i spidsen af den frie relativsætning for at stå ved siden af noget den deler betydning med, men dette noget er så senere forsvundet. Han går altså ud fra at frie relativsætninger som (3) historisk set kommer fra almindelige relativsætninger (f.eks. *det sted hvor David bor > hvor David bor*). Denne analyse er dog problematisk for en beskrivelse af børns sprogtilegnelse, idet et barn ikke kan vide hvordan en konstruktion så ud i tidligere generationer, og derfor ikke kan

I sidste ende er det
formentlig et empirisk
spørgsmål hvilken af
de to tilgange der bedst
forklarer et givet sprog-
ligt fænomen eller en
given forskel mellem to
sprog.

slutte sig til den samme begrundelse for
hvors placering i sætningen i (3) som i
(2).

Ekstrem funktionalisme/formalisme

Som man forhåbentlig kan se af det
ovenstående, kan man ikke uden videre
sige at de to tilgange udelukker hinan-
den. Man kan godt være enig med begge
sider uden at rode sig ud i den helt store
selvmodsigelse, f.eks. er det muligt at
mene at hvor står i spidsen af sætningen i
(1) både fordi hvor er det vigtigste ele-
ment i sætningen og fordi spidsen af
sætningen er den normale plads for hv-
udtryk.

I sidste ende er det formentlig et em-
pirisk spørgsmål hvilken af de to til-
gange der bedst forklarer et givet sprog-
ligt fænomen eller en given forskel
mellem to sprog. Med andre ord, i sidste
ende, når vi ved meget mere om sprog
og sprogvariation end vi gør nu, vil vi
uden videre kunne se hvilken af de to
tilgange der giver en forklaring der ved
hjælp af færrest mulige ekstra antagelser
giver flest mulige forudsigelser der kan
testes, og som ikke bliver falsificerede i
sådanne tests. Men da det jo nok vil tage
lang tid at nå frem til denne sidste ende,
mener jeg at vi sprogforskere i mellemti-
den må være parat til at vise respekt for
og lære af hinanden, i stedet for at for-
falde til det som jeg vil kalde ekstrem
formalisme eller ekstrem funktionalis-
me, og som man kan karakterisere som
negationen af den anden tilgang:

- Den formelle tilgang: Sproglig form

kan beskrives uafhængigt af kommu-
nikativ funktion.

- **Ekstrem formalisme:** Kommunikativ funktion er helt irrelevant for sproglig form.
- **Den funktionelle tilgang:** Kommunikativ funktion kan være afgørende for sproglig form.
- **Ekstrem funktionalisme:** Sproglig form kan umuligt beskrives uafhængigt af kommunikativ funktion.

Formelle egenskaber ved ordstillingen

I det følgende vil jeg give eksempler på
at den formelle tilgang er nødvendig for
at forklare visse fænomener i forbindelse
med hvor-eksemplerne ovenfor. Jeg vil
altså vise at der er noget at sige om de
pågældende fænomener som ikke kan
siges ved at henvise til deres kommuni-
kative funktion.

Hv-udtrykkene i spørgsmål som (1),
relativsætninger som (2) og frie relativ-
sætninger som (3) har nemlig en del
egenskaber til fælles, og da de i den
funktionelle tilgang har tre forskellige
kommunikative funktioner som årsager,
kan deres fælles egenskaber altså ikke til-
skrives disse funktioner. I den formelle
tilgang er følgende egenskaber derimod
typiske for placeringen af hv-udtryk
overhovedet, og dermed også for (1),
(2) og (3), se f.eks. Vikner (1995, kap.
2).

Som alle hv-udtryk kan hvor gå på en
sætning som det ikke er en del af, ja fak-
tisk kan hvor stå ret langt væk fra den
sætning det går på. I (4), (5) og (6) kan

*dvendigheden af en form
ng til
Sprogvidenskab*

hvor fortolkes som en stedsangivelse der spørger om eller angiver hvor David bor, dvs. hvor går på den understregede bisætning:

(4) Hvor tror Anne at Bo har sagt at Cecilie har hørt at **David** gerne vil bo?

(5) Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom hvor Bo har sagt at Cecilie har hørt at **David** bor.

(6) Anne vil gerne bo i nærheden af hvor Bo har sagt at Cecilie har hørt at **David** bor.

En anden fælles egenskab er at i ingen af de tre konstruktioner kan hvor gå på en sætning som er en del af et indirekte spørgsmål (markeret ved kantede parenteser). Derfor er følgende tre eksempler ikke acceptable (markeret ved *) hvis hvor fortolkes som en stedsangivelse der spørger om eller angiver hvor David bor:

(7) *Hvor spurgte Anne om [hvorfor Cecilie tror at **David** gerne vil bo]?

(8) *Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom hvor Bo spurgte om [hvorfor Cecilie tror at **David** bor].

(9) *Anne vil gerne bo i nærheden af hvor Bo spurgte om [hvorfor Cecilie tror at **David** bor].

Ovenstående eksempler viser altså at man ville udelukke mulige interessante generaliseringer hvis man insisterede på at alt skulle motiveres af kommunikativ funktion (dvs. det standpunkt jeg kaldte for ekstrem funktionalisme). På den anden side kan mine eksempler heller ikke bruges til at underbygge ekstrem formalisme: Det at nogle egenskaber ved visse sproglige udtryk kan beskrives uden at

det er relevant at henvise til deres kommunikative funktion, viser selvfølgelig ikke at dette gælder for alle egenskaber ved alle sproglige udtryk.

Formelle egenskaber ved udtalen af bøjningsendelser

Mit andet eksempel på at det er nødvendigt at anvende en formel tilgang for at kunne fremsætte interessante generaliseringer, har med udtalen af bøjningsendelser at gøre. På dansk får tillægsord en bøjningsendelse i bestemt form, som staves *-e* og som er understreget i følgende eksempler:

(10) en dum historie, en sand historie, en lang historie, en glad pige, en hård vinter, en svag vind

(11) den dumme historie, den sande historie, den lange historie, den glade pige, den hårde vinter, den svage vind

Man kan endnu høre denne endelse udtalt som et såkaldt schwa [ə], men mest i højtideligt sprog og hos den ældste generation. Ellers undergår den det der hedder schwa-assimilation, hvor den udtales som den foregående lyd. Med andre ord bliver den til [æ] i *svage* [ˈsvæ:æ], til [ɒ] i *hårde* [hø:ɒ], til [ð] i *glade* [glæð:ð], til [n] i *sande* [san:n], osv.

Denne egenskab ved den bestemte tillægsordsendelse (at den kan undergå schwa-assimilation) kan efter min mening ikke hænge sammen med endelsens kommunikative funktion (som formentlig er at signalere bestemthed) men

kun med dens form, idet vi finder den samme egenskab ved en endelse med en helt anden kommunikativ funktion men med den samme form, nemlig flertalsendelsen *-e*.

Mange danske navneord kan få tilføjet en bøjningsendelse i flertal, som staves *-e* og som er understreget i følgende eksempler:

(12) en bom, en spand, en gang, et blad, en gård, et tag

(13) to bomme, to spande, to gange, to blade, to gårde, to tage

Også denne endelse bliver til [æ] i *tage* [tæ:æ], til [ɒ] i *gårde* [gø:ɒ], til [ð] i *blade* [blæð:ð], til [n] i *spande* [span:n], osv.

Med andre ord ser udtalen af i hvert fald de to nævnte danske bøjningsendelser ud til at være bundet udelukkende til deres (ens) form og ikke til deres (forskellige) funktioner (dvs. det at signalere enten bestemthed eller flertal), så meget desto mere som man også finder samme regelmæssigheder i ord hvor det oprindelige [ə] ikke er en selvstændig endelse, f.eks. kardemomme, kande, bange, gade, kårde og kage. Dette er altså endnu et eksempel på at man ville udelukke mulige interessante generaliseringer hvis man insisterede på at alle sproglige egenskaber skulle motiveres udelukkende af deres kommunikative funktion.

Anvendelsesmuligheder

Den formelle sprogvidenskab opstiller præcise hypoteser om sprogstruktur og

STEN VIKNER er lektor i engelsk sprog ved Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, Aarhus Universitet, og redaktør for *Nordic Journal of Linguistics*. Fra 1984 til 2001 var han ansat ved universiteterne i Genève og Stuttgart. Han er M.A. fra universitetet i London, *docteur es lettres* fra universitetet i Genève og dr. phil. habil. fra universitetet i Tübingen. I sin forskning beskæftiger han sig med sammenlignende syntaks, især med spørgsmålene om hvordan og hvorfor ordstillingen kan variere mellem forskellige sprog.

har herved ydet vigtige bidrag til andre videnskabsgrene der beskæftiger sig med menneskers sprogevne som f.eks. neurobiologi, kognitionsvidenskab og eksperimentel psykologi. Den praktiske anvendelse der for udenforstående er den mest iøjnefaldende, er dog nok den der finder sted i forbindelse med computersystemer. De strukturelle hypoteser kan nemlig formaliseres, dvs. udtrykkes ved hjælp af symbolsprog med matematisk stringens. Det er sådanne formaliseringer der er forudsætningen for at datalingsvister kan bygge computersystemer som er i stand til at „forstå“ og anvende menneskers sprog. Oversættelsessystemer og andre sprogteknologiske systemer bygger således på en udmøntning af den formelle sprogvidenskabs resultater.

Den røde rose og den blå himmel

I Informations kronik, 14.7.2003, skriver den funktionelle sprogforsker Ole Togeby at forskellen mellem den formelle og den funktionelle tilgang „svarer til forskellen på at forklare at blomster har fine farver fordi de indeholder de og de kemiske stoffer, og at sige at de har fine farver for at tiltrække insekter. Begge forklaringer er nyttige, de har hver sin metode, og de komplementerer hinanden.“

Hvis vi bliver i metaforen med naturens farver, så er jeg enig i at når man snakker om hvorfor rosen er rød, så hører (mindst) to ting med til forklaringen, nemlig både de kemiske stoffer der forårsager den røde farve, og det at

denne farve tiltrækker insekter som er nødvendige for bestøvningen.

Men hvad nu hvis man snakker om hvorfor himlen er blå? Her kan man fra den formelle side henvise til John Williams Rayleighs teorier om spredningen af solens lys på vejen gennem jordens atmosfære, der ikke blot forklarer hvorfor himlen er blå (i hvert fald af og til), men også hvorfor solen er gul om dagen og rød ved solopgang og solnedgang. Det er derimod mindre klart hvilken funktion det har at himlen er blå, og dermed er det også mindre klart hvad en funktionel tilgang ville have at byde på her.

Jeg vil selvfølgelig ikke påstå at man ved hjælp af en sådan metafor kan vise at den funktionelle tilgang er overflodig, men jeg vil dog hævde at metaforen i det mindste giver et ganske godt billede på hvorledes der ville mangle en vigtig del af historien (både hvad naturens farver og hvad sprogvidenskaben angår) hvis man afviste den formelle tilgang, dvs. hvis man insisterede på at alle sproglige egenskaber udelukkende skulle forklares ved hjælp af deres kommunikative funktion. Der findes sproglige fænomener som det er nødvendigt at forklare uden henvisning til deres kommunikative funktion.

Så selvom den formelle tilgang først og fremmest forsøger at forklare sproglige fænomener ud fra deres struktur i sproget, og den funktionelle tilgang først og fremmest forsøger at forklare sproglige fænomener ud fra deres funktion uden for sproget, så vil jeg understrege en gang til at de langt fra behøver at

udelukke hinanden, og at sprogforskere ikke kan tillade sig at se bort fra de resultater der er opnået inden for den anden tilgang.

Litteratur:

Talmy Givón (1990): *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, John Benjamins, Amsterdam.

Frederick Newmeyer (1998): *Language Form and Language Function*, MIT Press, Cambridge.

Sten Vikner (1995): *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*, Oxford University Press, Oxford.

Læs også artiklen „Hvordan lærer vi modersmålet?“ om den funktionelle tilgang på side 4.